pustil jsem drama, na něž kdybych alespoň zcela stručně neukázal, by mne trochu bolelo. Míním drama předního moderního lyrika německého *Richarda Dehmela Der Mitmensch*,[1] přes některé baroknosti a jinde tradicionality nepopíratelně silných linií charakterových a zvláštního básnického náladového kouzla. Ideově specificky na něm zajímá hluboký obrat, jakým *duše dekadentní*, vyloučená z říše tvoření, chorobný parasit, pasivný resignovanec (Ernest Wächter) dovede se v čas potřeby *obětovat* za bratra Petra, tvořícího množitele života. Dekadent, který se obětuje — není to heroismus, není to hledání cest k němu, touha po něm? Není tu tak již dekadence překonána ve svém pojmovém jádře?

1 - Berlín 1896. Schuster & Loeffler.

Pohled na novou českou literaturu

Vytknouti karakteristický moment dnešního našeho literárního hnutí, označiti jeho posici, jest velmi těžké a nepohodlné. Těžké, neboť myslím, že jsme ještě v plném varu a že nás teprve čekají velké procesy přerodné; dosud máme jenom řadu pokusů buď problematických nebo nevykrystalisovaných. Nepohodlné proto, že nechci jen slepě přijímati programy a aspirace, nýbrž chtěl bych je též kritisovati — ale tím vzniká z článku, určeného pro informaci ciziny, bezděky kritická studie, a co nejhoršího, neúplná studie, poněvadž úplná motivace soudů je nemožná u přehledného článku a v jeho prostorovém omezení. A posléze: neplastičnost pro cizince, a doma odium, že se přenášejí na cizí, nekompetentní forum spory, které se mají řešiti doma; že se zneužívá pohostinství v cizině k osobní politice literární. Chci se všemožně vytknouti těmto výtkám; proto budu pracovati popisně, t. j. uvedu formace, směry a zjevy literární pokud možno plasticky, bez kritických digresí, kterých nemůže cizina kontrolovati.

Dnešní naši literaturu, jako snad každou evropskou, prostupuje spor mezi dvěma světy, mezi starým a mladým. Jako všude jinde, byl i u nás podnětem k tomuto rozdvojení problém literární, dosti nejasně formulovaný, známý pod jménem realismu a naturalismu. Je známo, že se od let sedmdesátých a osmdesátých pod vůdcovstvím Bleibtreue, Conrada, Arna Holze, Schlafa, Hauptmanna bojuje v Německu za umění, které by bylo bližší životu modernímu, t. j. životu mnohem širšímu a komplikovanějšímu, než je život minulých dob, nebo deklamační, neživotný, prázdný pathos t. zv. idealismu.

Německo předešla Francie (Flaubert, bratři Goncourtové, Zola) a snad ještě více nordická literatura, hlavně dánská a norská (Ibsen, Brandes, Kielland, Garborg, Jacobsen a j.). Snahy ty, známé pod jménem směru realistického nebo naturalistického, jsou velmi různé a smíšené. Mezi jejich zástupci a propagátory jsou čistí umělci, praví pasivní impresionisté, lidé, kterým šlo o určité problémy slohu, básnický výraz, a kresbu psychologickou nebo kteří chtěli zjednati umění nový podklad, nepřístupný a dosud unikající, experimentovati novými individuálními methodami pozorování, cítění a vyjadřování. Druzí zase měli na mysli tendence ideové, reformu života, společnosti a myšlení, zkrátka nový názor na život, opřený o novou kulturu. Tak na př. žádali někteří od umění, aby bylo odleskem nové kultury, podmíněné převratem vědeckým, průmyslovým, demokraticko-positivistickým — druzí zase, aby umění samo pomáhalo k reformě této kultury, aby bylo v sociálním rozvoji motorem, a to ve smyslu širší a lidštější kultury socialistické. Krátce: obrovský chaos, nejprotivnější směry a proudy nacházíme v hnutí t. zv. realistickém v druhé polovici našeho století ve střední Evropě.

Toto hnutí dlouho se nedotýkalo naší literatury. Mnoho je toho příčin, a mezi nimi jedna čistě literární: že totiž v naší literatuře měla poesie převahu nad prózou, že práce, které šly za cílem po výtce uměleckým, byly básně, zatím co větší část krásné prózy: novela, román, povídka, měly tendence zřejmě příležitostné: chtěly šířiti v lidu národní uvědomění. (Sem patří většina prací Beneše-Třebízského, Jiráska, Vlčka a j.) Jediná škola nebo lépe směr, který v letech sedmdesátých a osmdesátých sledoval umělecký cíl *(l'art pour l'art)*, byl kruh Lumírovců, sdružení literátů, seskupených okolo časopisu „Lumíru". A ani o nich nedá se to říci absolutně, vyjma o Jaroslavu Vrchlickém. Tento kruh Lumírovců skládal se většinou z básníků, třebas někteří psali i prózou, jako Julius Zeyer. Karakter tohoto kruhu — proti současnému směru evropskému — byl nepochybně opožděný: opožďoval se za tehdejším evropským proudem o dobrých deset let. Romantika, hlavně francouzská, méně anglická, ještě méně německá, Viktor Hugo a Theofil Gautier a později parnasisté s Lecontem de Lisle v čele, novoidealism a exotický diletantismus (s Juliem Zeyerem), hle, to byly idoly, jimž se klaněli v „Lumíru". Je pravda, objevovaly se tam také jiné tóny, ale ty neudávaly směru a hlavně: nebyly s to (kromě Nerudy) vytvořiti umělecký karakter a program.

V poesii, hlavně v lyrice, představoval „Lumír" relativní pokrok v české literatuře, avšak v próze, povídce, románu a dramatě (kromě jediného Zeyera, ke kterému se připojují nejmocnější moderní směry) vytvořil málo co umělecky typického a cenného. Celá práce čekala na nejmladší generaci; a ta se projevila v letech osmdesátých a devadesátých.

Vědomí, že naše literatura je ve svém rozvoji pozadu za cizími literaturami, objevuje se nejprve v kritice koncem let osmdesátých a na počátku devadesátých. První, kteří to vyjádřili s bojovnou otevřeností, byl zemřelý *H. G. Schauer*, který porovnával naši literaturu s cizími hlavně po stránce ideové, filosofické, sociální, a *Vilém Mrštík*, kterému připadlo ukázati to po stránce umělecké, po stránce výrazové, formové, slohové. Oběma byl znám vysoký stupeň cizích literatur, oba těžce nesli prázdný schematismus, pseudoidealismus i abstraktní šablonu domácí prózy a domácího dramatu.

Schauer, který se první pokusil formulovat problém českého národa ve světovém organismu, řešil jej s počátku skoro úplně negativně, ale později docházel k řešením positivnějším a positivnějším: žádal od literatury národnost a sociálnost, důsledně umělecké řešení psychologické a teleologicky národní. Chtěl se přiblížiti plnosti a barevnosti společenského života, aby jej spisovatel nejen podal a načrtl v celé šíři, nýbrž aby jej také množil a násobil ve smyslu sociální spravedlnosti. Úzké stanovisko frázovitého patriotismu a národního fetišismu na jedné, pouhopouze uměleckého cíle a exotického diletantismu a l'art pour l'artismu na druhé straně, jest zde již zřetelně překonáno.

Schauer je v úplně zřejmém spojení s obsáhlou skupinou českých spisovatelů, hlavně vědeckých, která se sdružila kolem prof. *Gebauera a Masaryka* v boji proti t. zv. rukopisům královédvorskému a zeleno-

horskému. Jenom působením zvláštních abnormálních poměrů českých, působením předrážděného šovinismu, uměle udržovaného a do krajnosti rozdmýchávaného, mohlo se státi, že otázka ryze odborná, filologická, jsou-li rukopisy pravé nebo padělané, stala se otázkou kulturní a filosofickou a východiskem veškerého nového reformního ideového snažení českého. Boj ryze vědecký byl zavlečen českou žurnalistikou, hlavně „Národními listy" na nekompetentní forum široké zpolitisované veřejnosti; laikové bez všeliké vědecké přípravy hlasovali o pravosti rukopisů, víra v ně stala se národním dogmatem, zatím co protivníky stihalo anathema národní zrady.

Takovým způsobem došlo k tomu, že bylo třeba formulovati a řešiti principiální a nejprimitivnější otázky národní ethiky. Samozřejmě musilo se přikročiti k revisi celé řady pathologických okolností a zjevů, jež umožnily takový národní fetišismus. Po prvé střetla se tu v tomto vyhrocení neobyčejně ostře absolutní láska k pravdě a individuální svoboda bádání a zevnější autorita romantické tradice a slepého historismu. Všechny problémy filosofické, sociologické a ethické, které vynesla na bílý den tato lítá seč, byly zůstaveny Masarykovi. Prof. Masarykovi byly rukopisné boje východiskem k revisi celé řady filosofických, politických a ethických problémů českých. Je to jeho zásluha, že formuloval českou otázku, problém malého národa ve velké soutěži světové, že konstruoval typ český historicky jako per eminentiam ethický (humanitní), že proti historickému empirismu a eklekticismu postavil realismus jako princip života zušlechtěného a rozšířeného na celý národ, tedy v první řadě na jeho vyděděnce, na všechny nejnižší třídy národní.

Je rozhodně Masarykovou zásluhou, že ukázal mladým lidem neobyčejně intensivně cenu života, že je vyvedl ze slepého a jednostranného tradicionalismu a historismu, že první formuloval s hloubkou dosud neznámou ideje a principy nového obrodného snažení, právo na život i povinnosti k němu.

Tím staví se již doprostřed krásné literatury, pokud chce býti složkou sociální a nechce se omezovati na pouhý exotism a diletantism.

Směr realistický, pokud je přinucen bojovati a hájiti se v žurnalistice, seskupil se okolo „Času" (redaktor Dr. Herben), kterému stálo dost blízko na počátku několik literátů, prozaiků českých, kteří usilovali o umělecký realismus.

Byli to nejprve Ignát Herrmann a M. A. Šimáček. Herrmann je dnes velmi populární u obecenstva, jež v něm miluje specialistu a lokálního genristu katexochén pražského, ale dnešní mladí spisovatelé-umělci nevidí v něm umělce a uměleckého realistu, jak se na něj jeden čas nazíralo, kdy byl prohlašován za nástupce Nerudova. Šimáček, také spisovatel oblíbený ve veřejnosti, napsal řadu větších románů, v nichž je nepochybný vliv Zolův a také některých ruských autorů. Jeho práce jsou pečlivě propracované, milieu (většinou cukrovary) obšírně a svědomitě vypsáno, v psychologii je všechno normálně a odůvodněně motivováno, dílo je rozumně rozvrženo a často protkáno humánní tendencí. Prosté bolesti i radosti lidí venkovských popisuje K. V. Rais, dnes v selské povídce dědic Světlé, která opravdu dávala svým osobám nepokojnější cituplný život a tempo a ráda ozařovala své osoby bouřnou poesií a romaneskním kouzlem. Raisovi zajišťuje sympatie u obecenstva už sám předmět jeho kreseb, venkovský lid, a mírný, deskriptivní, střízlivý způsob jeho vypravování.

Všichni tři uvedení autoři starali se více o veřejnost, než se mučili uměleckými problémy.

Umělci v pravém slova smyslu v mladé české próze je nejprve dvojice: *F. X. Svoboda* a *V. Mrštík*. První je úplně zaměstnán komplikovanými procesy psychologickými a kolektivními a podává je zvláštním slohem, který často působí dojmem zdrhnutého peří. Druhý je ohnivý a živý kolorista slov, básník velikých obrysů, který oživuje hmotu a ji poetisuje. Jeho „Santa Lucia", v níž kreslí studenta, který je přilákán do centra národního života, Prahy, a zde hyne hladem, je dílo mocného tragického dojmu a také deskriptivní poesií jediné svého druhu. *Šlejhar* je chmurný pěvec utrpení a žalů, pro které nalezl zvláště ostré přízvuky, bolů, rozlitých po celém světě, od nejnižších bytostí živočišných až po člověka; v tom směru pěvec kosmický a jinak blízký naturalismu svou temnou brutálností

a ethickému mysticismu svými závěry — a v lecčems podobný Dostojevskému, nehledě ovšem k umělecké výši a šíři.

Jemnocitná básnířka v próze, básnířka rozčarovaných a nesplněných tužeb, jež trpí rozlomem ilusí a reálnosti bolestněji než jiní, a proto par excellence malířka dnešní ženy přechodné, která se emancipuje a odlučuje od starých zvyků, ale nemá kam se přidružiti, básnířka nového druhu psychologického, doposud nenakresleného je *Růžena Svobodová.*

Jan Laichter ve svých široce rozložených románech, „Éra Sychrova" a „Za pravdou", kreslí společnost v jejích nesrovnalostech a analysuje ji příliš trpělivým, reflexivním způsobem.

Jan Herben je svěží malíř slováckých obrázků s bohatým materiálem ethnografickým. [Jeho] román „Do třetího i čtvrtého pokolení" je široký obraz selských poměrů slováckých, v němž má stránka historická a ethnografická skoro převahu nad uměleckou.

Moravan *Merhaut* podal řadu novel a povídek lokálního zabarvení, které ukazují bystré oko.

Z nejmladší generace, jež se odvrací od realismu, přikloňujíc se k lyrice duševních záchvěvů a paradoxních, do krajnosti vyhrocených stavů duševních, a je seskupena většinou okolo „Moderní revue", připomínám: již zemřelou *Louisu Zikovou,* která ve „Spodních proudech" sestupuje do instinktivního a podvědomého života, *Karla Kamínka* („Dies irae") a *Jiřího Karáska,* který v „Melancholickém princi" kreslí moderního dekadenta na trůně.

V dramatě je předchůdcem moderního směru realistického zvěčnělý *Ladislav Stroupežnický,* autor velmi zajímavý. Vystřízlivěl z romantismu trpícího srdce a přiklonil se k malému, ohraničenému genru, nejprve historickému, později selskému, v němž stvořil „Furianty", první to signál realismu na české scéně. Za hlubším cílem jde „Vojtěch Žák, výtečník", ohnivý ideový pamflet na liberalisticky mlhavé opojení. Problémem realismu a idealismu zabývá se jeho poslední drama „Na valdštýnské šachtě", při své samostatnosti dosti blízké Ibsenovým ideologickým dramatům.

F. X. Svoboda vytvořil svým dílem „Rozklad" sociální hru experimentální, širokého rozhledu, v níž demonstroval dramatický proces rozkladu rodiny, zaviněný zasažením cizích bytostí a cizího okolí. Problémem konservatismu a liberalismu zabývají se i ostatní jeho dramatické práce, také poslední jeho komedie „Dědečku", kde jej řeší básnickým humorem.

M. A. Šimáček v dramatě „Jiný vzduch" je demonstrátorem morální přeměny, způsobené v duši, která už už klesá, vlivem světlejšího milieu, jehož představitelem je šlechetný a bohatý bratranec, který přichází do rodiny hostem.

Velikého úspěchu u kritiky a obecenstva došel mladý autor, nováček, *Jaroslav Hilbert* dramatem „Vina", velmi svěže a graciosně napsaným, a vedle toho důsledně rozvitou tragikou oklamané dívky, která má neobyčejně sensitivní duši.

Jaroslav Kvapil kresbou velkoměstského světa a jeho vztahů k umění („Bludička") a *Jan Ladecký* kresbami ze života šlechtického, jeho sluhů a úředníků, doznali pěkných úspěchů v Národním divadle.

Hlavním působištěm mladých je *lyrika.* Tu se nejvíce utkávají mladí se starými. Zde nejprve prorazili dekadenti a symbolismus, vesměs snahy o umění jemnocitnější, sensitivnější, nervosnější a psychičtější, než jest bohatý a jinak silný kolorismus a rétorismus *Vrchlického.*

V lecčems vnitřní básnickou methodou svého umění pravým antipodem Vrchlického je nejreliefnější a nejtypičtější zjev moderního básníka českého, *J. S. Machar.* Nejkonsekventnější kritika české veřejnosti a sebe samého, analysa, prováděná s heroickou soběstačností, vášnivá touha po pravdě, vroucí potřeba jistoty byť i nejslabší, nejmenší, to jsou motory této poesie, která připomíná Ibsenovu definici: Býti básníkem — toť konati soud nad sebou samým. A vedle toho zase noty tiché, toužebné a přitlumené, těžká touha po životě a věcech, hořkost i vážnost vedle expanse vášně, i zoufalost ze ztraceného života, a všude hořká nenávist, tvořivější a plodnější než neutrální láska. A tahy ty rostou a krystalisují se v poslední knize, jež jako zralý plod přináší, co ostatní knihy slibovaly: heroismus života, pojatého jako materie krásy a boje — Renesance.

Realistickým miniaturistou, básníkem jemných citů byl *A. Sova.*

Ale poslední knihou „Vybouřené smutky" změnil se také v básníka ideového symbolismu, pěvce síly a vzpoury, společenského visionáře velké obrazné kondensace. Sova je už na přechodu ke skupině básníků, jak se jim říká, dekadentní, básníků, sdružených okolo „Moderní revue", kteří jsou oddáni i impresionistickému pojetí křehkých a melancholických disposicí i vyvolávání extatických visí, básníků vzpurných invektiv individualismu, anarchie, aristokratismu.

Jiří Karásek, také kritik a propagátor svých idejí, je básníkem prokletí sexuálného; *Bohumil Knösl* pěvec horké krve a touhy; *Karel Hlaváček* umělec křehkých evokací barvy a slohu. *Stanislav K. Neumann* stojí stranou jako básník anarchismu a aristokratismu renesančního a intelektuálního člověka. V této skupině jsou cizí vlivy nejzřejmější: Stirner, Nietzsche z filosofů, z básníků Baudelaire, Verlaine, Huysmans, Péladan, Przybyszewski, Hansson působí mnohdy přímo hmatatelně na autory tohoto rázu.

Za předchůdce této sensitivní, rozdrážděné a bizarní struny pokládají *Jaroslava Kvapila* („Padající hvězdy", „Růžový keř") a *Jaromíra Boreckého* („Rosa mystica"), třebas tu tyto tóny zvučí ještě přitlumeně a jsou ještě vázány na starou tradici a fakturu verše lumírovského a není mezi nimi a mladšími přímé descendence, naopak: tito objevují své sujety na svůj vrub nebo velmi často pod vedením cizím.

Úplně stranou stojí osamocen *Otokar Březina*, dříve bližší „Moderní revui", nyní „Novému životu", orgánu mladého směru katolického, t. zv. „Katolické Moderny", seskupené okolo P. Sigismunda Boušky, essayisty a básníka, Dostála-Lutinova, kritika F. S. Holečka a j., kteří usilují o moderní umění slovesné v souhlase s katolickým názorem na svět.

Otokar Březina je básník mohutné rozkřídlené inspirace a vysoké, čistě spiritualistické koncepce života, symbolik dikcí i slohem, mystický visionář pojmů a představ metafysických, jemuž je nejmilejší formou kosmický hymnus. Tu klade perspektivu na perspektivu, tu buduje i staví! Čtěte jeho verše, a působí to na vás, jako byste kráčeli mezi oblaky, které se každou chvíli otvírají v nové a nové průzory a vise, jež ti zpřítomňují daleké horizonty a předjímají v předtuchách osudy člověka i kosmu.

V epické poesii, která i u nás stále více ustupuje próze, vzpomínáme *Fr. Táborského* („Stará komedie" je moderní román sociální veršem, vedený snahou podati i kritickou bilanci nynějšího prázdného života českého), *J. S. Machara* („Magdalena", román ve verších, který řeší společenské thema rehabilitace prostitutky ironickou negací, vyvolanou farizejskou společností, jež je zde vykreslena v celé řadě typů), *F. X. Svobodu*, který pracuje více starou komposicí epickou a širokou deskriptivní methodou, a *Gustava Jaroše*, který vedle sbírky črt a obrazů v próze „Publikáni a hříšníci" vytiskl povídku ve verších „Slávu" (nazývá ji literární burleskou), v níž zachycuje slohem archaisticky zabarveným kolorit doby obrozenské a s realistickou otevřeností strhuje s ní nimbus, který tuto dobu až posud sentimentálně idealisoval.

Literárně-historický a kritický směr se v poslední době velmi povznáší. Nejprve kritika, jak jsme už ukázali na Mrštíkovi a Schauerovi, k nimž dodáme jména: *F. V. Krejčího*, který se od sociálního a tendenčního stanoviska odchyluje občas k uměleckému eklekticismu, *Gustava Jaroše*, kritika „Času", protivníka dekadentů a symbolismu se zřejmou snahou o umění sociální, zdravé, užitkové, *Jindřicha Vodáka*, který se obírá nejraději myšlenkovým a ethickým obsahem díla uměleckého, z nejmladších *Kirilova* a j. — Tak kritika vlastně už prorazila cestu a utvořila nový směr.

S realismem je zřejmě ve vztahu rozkvět *bádání literárně historického*. O Masarykově vlivu jsme se už zmínili. Jeden z realistů, *Jaroslav Vlček*, methodou literárně analytickou, hlavně tainovskou, staví budovu literární historie české. Pole, na němž vládli donedávna výlučně filologové, prohlubuje se i po stránce sociologické, filosofické a estetické. *Leander Čech* už dříve pracoval sloučenými moderními methodami: Tainovou a Hennequinovou, které doplňuje a kombinuje po svém (monografie „Karolina Světlá").

Vobornik pokusil se důkladně vyložiti a vyzkoumati talent Vrchlického a Zeyerův. Svědomité a pečlivé práce *Jakubcovy* jsou také prováděny s hlediska literárně-srovnávacího a methodou moderní.